

**BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING O'QISH
DARSLARIDA NUTQINI O'STIRISH**

Toshkent viloyati

Ohangaron shahar

1-umumiy o'rta ta'lim maktabi

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi

Xayrulloeva Zilola Yangiboyevna

Annotatsiya: Mazkur maqola manaviyati boy, qalban yuksak, erkin fikrlovchi bolani tarbiyalashda nutq o'stiruvchi mashqlarning ahamiyati, bola nutqini o'stirishda o'qish darslarida qilinadigan ishlar haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: og'zaki nutq, yozma nutq, odob-axloq, komil inson, fikr, o'yin, ertak, hikoya, lug'at, so'z barkamol, axborot-kommunikatsiya.

**РЕЧЕВОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ**

Ташкентская область

Ахангаринский район

1-я общая средняя школа

Учитель начальных классов

Хайруллоева Зилола Янгибаевна

Аннотация: В данной статье описано значение речевых упражнений в воспитании духовно богатого, энергичного, свободомыслящего ребенка, а также то, что делается на занятиях по чтению для развития речи ребенка.

Ключевые слова: устная речь, письменная речь, манеры, совершенный человек, мысль, игра, сказка, рассказ, словарь, красноречие, информационно-коммуникация.

**SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN
READING LESSONS**

Tashkent region

Ahkangaron district

1st General Secondary School

Primary school teacher

Khairulloeva Zilola Yangibaevna

***Abstract:** This article describes the importance of speech exercises in raising a spiritually rich, energetic, free-thinking child, as well as what is done in reading classes to develop the child's speech.*

***Key words:** oral speech, written speech, manners, perfect person, thought, game, fairy tale, story, dictionary, eloquence, information and communication.*

Yuksak ma'naviyatga ega bo'lgan, barkamol, sog'lom avlodni tarbiyalab, yoshlarga ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalar asosida ta'lim berish mamlakatimizning ta'lim sohasidagi amalga oshirilayotgan ustuvor vazifalardan biridir. Shuningdek, komil insonni voyaga yetkazishda boshlang'ich ta'lim, shubhasiz, poydevor vazifasini o'taydi. O'qish darslarida bolani qalban yuksak, ma'naviy boy, nutqi ravon, erkin fikrlovchi, mustaqil fikrga ega qilib tarbiyalashda ajdodlarimiz yaratgan betakror asar durdonalaridan foydalangan holda bilim berish hamda odob-axloq qoidalariga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bolalarni kelajakda jahon standartlariga munosib kadr bo'lib yetishishida dastlabki poydevor albatta boshlang'ich sinf o'qituvchisi hisoblanadi. Har bir o'qituvchining dunyoqarashi uning muomalasida namoyon bo'ladi. Muomalaning

asosiy vositasi - tildir Shuning uchun o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishida, avvalo ularning nutqidagi kamchiliklar sabablarini aniqlash, uni bartaraf etish yo'llarini izlab topishimiz kerak. Ma'lumki, boshlang'ich sinf oquvchilarining nutqlaridagi nuqsonlarni bartaraf etish o'quvchilar va logopedlar zimmasiga yuklanadi. Talaffuzdagi kamchiliklarni aniqlashda bolaning nutqini tekshirib ko'rish, nutq buzulish sabablarini o'rganish lozim. Bola nutqidagi kamchiliklarni to'g'irlashda ayniqsa kitobning o'rni beqiyosdir. Shuning uchun ham bola nutqi bilan ishlashda ko'proq o'qish darslarida mashg'ulotlar o'tkaziladi. Dastlab darslikdagi qisqa hikoya va qissalar, ertaklarni qayta hikoya qilish, she'tlarni yod olish bolalar nutqini ravonlashtirib boradi. Ikki haftada bir marta o'tiladigan sinfdan tashqari o'qish darslarida tanlangan adabiyotlar ham nutqni rivojlantirib boradi. Bolalar nutqini rivojlantirishda xalq og'zaki ijodining ahamiyati katta. Shuning uchun "O'qish kitobi" da "Ertaklar-yaxshilikka yetaklar" bo'limi berilgan. Unga kiritilgan ertaklar bolalarni obod - axloqqa o'rgatishi, ma'naviy juhatdan rivojlanishi bilan muhim ahamiyatga egadir. Masalan, "Ur to'qmoq" ertagidagi dehqon va boy obrazlari o'quvchilar ongida yaxshi va yomondan nafratlanish, undan yiroqlashish kerakligi haqida tasavvur hosil qiladi. Maqtanchoqlik, adolatchilik, ochko'zlik juda yomon odat ekanligi, saxiylik, do'stga mehribon bo'lish, rostgo'ylik insonning ma'naviy yuksalishga yordam berishi uqtiriladi. Xalqimizda shunday naql bor: «Bola - shirin so'zning gadosi». Shunday ekan, o'qituvchi muomala jarayonida juda ehtiyotkor bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun ham o'qituvchi har doim nutq madaniyatiga qattiq e'tibor berishi, o'zining psixologik, estetik, jismoniy, axloqiy jihatlarni namuna sifatida namoyon etishi muhimdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining faoliyati faqat darslarini o'tish bilan cheklanmaydi, uning vazifasiga "Ifodali o'qish", "Yosh kitobxon" to'garaklarini tashkil etish hamda tanlovlarni tayyorlash va o'tkazish, o'quvchilarning nutq madaniyatini nazorat qilish, badiiy adabiyotlarni o'qish va ularni uyushtirish, bolalar va qo'g'irchoq teatri ishini yo'lga qo'yish kabi tadbirlar ham kiradi. Qilingan barcha tashkiliy ishlar bola nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bola atrofdagilarga o'z fikrini to'liq bayon qilib berishi o'qituvchining

yutug'i hisoblanadi. Barcha tadqiqotchilar bola nutqini va uning rivojlanishmi alohida ajratilgan holda emas, balki katta yoshli kishining bolaga pedagogik 11 ta'siri bilan o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqadilar. Ushbu yondashuv o'rinlidir, zero, fandagi zamonaviy tadqiqotlar nutqni o'zlashtirish va ijtimoiy o'zaro hamkorlik - o'zaro bog'liqjarayonlardir, nutqni rivojlantirish esa - ijodiy jarayon, biroq u stixiyali jarayon emas, degan fikrga asoslanadi. Inson tajribasining tarixan shakllangan mazmuni so'zli shaklda umumlashtirilgan, uni bayon etish va o'zlashtirish esa ushbu jarayonda nutqning ham ishtirok etishini nazarda tutadi. Nutq bolaga inson madaniyatining barcha yutuqlariga yo'l ochadi. Umuman, shaxsning va barcha asosiy psixik jarayonlar (qabul qilish, fikrlash va boshq.) ning shakllanishi ham bolada nutqning rivojlanishi bilan bog'liqdir. Bolaning psixik jihatdan shakllanishida nutqning alohida o'rin tutishi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarni bilishni juda muhim qilib qo'yadi. Nutqning rivojlanishi bilan harakatlanuvchi kuchlar haqidagi masala shiddat bilan sakrash tarzida ro'y berishi tufayli ham, muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalarda nutq rivojlanishini rag'batlantiruvchi yoki unga to'sqinlik qiluvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonga aniq maqsadni ko'zlagan holda pedagogik ta'sir ko'rsatishni tashkil etish kalitidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirishda yod oldirish, so'zlarning ma'nosini tushuntirish yoki qayta hikoya qildirish kabi usullardan foydalanibgina qolmay, balki ular uchun qiziqarli faoliyat bo'lgan o'yinlardan foydalanish, ayniqsa, ko'zlangan maqsad, yuqori natijalarni qo'lga kiritishda katta yordam beradi. Chunki o'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. Bolalarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va o'zlikni anglashda, bog'lanishli nutqni o'stirishda asosiy vosita hisoblanadi. Maktabga ilk qadamini o'ygan bola huddi o'zga dunyogatushib qolgandek bo'ladi. O'zida bor bo'lgan jihatlarni ham namoyon qila olmasligi mumkin. O'qituvchi bolalarni mahorat bilan maktabga moslashtiradi. Bunda asosiy vosita ta'limiy o'yinlar hisoblanadi. O'qituvchi vaziyatdan kelib chiqib o'yinning to'g'ri turini tanlay olishi kerak. Boshlang'ich sinflar o'qish darslarida

o'quvchilar nutqini o'stirish vositalaridan biri to'g'ri uyushtirilgan qayta hikoyalashdir. Maktab tajribasida to'liq, qisqartirib, tanlab va ijodiy qayta hikoya qilish turlari mavjud. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun matnni to'liq yoki matnga yaqin qayta hikoyalash ancha oson, boshqa turlari esa nisbatan qiyinroqdir. Qayta hikoyalashda o'qilgan hikoya mazmuni yuzasidan o'qituvchining savoli o'quvchilarni hikoyaning detallari haqida, ayrim voqealar o'rtasidagi bog'lanishning sabab-natijalari haqida fikrlashga qaratilishi lozim. O'qituvchining savoli asar qahramonlari nima qilgani, ularning u yoki bu xatti-harakatlari qaerda va qanday sharoitda yuz bergani haqida so'zlab berishga, voqealarning izchil bayon qilinishiga va o'zaro bog'liqlikni yoritishga yo'naltirilishi lozim. O'quvchi o'qilgan asar mazmunini o'qituvchi savoli yordamida aytib berishida bir-biriga taqqoslaydi, ular yuzasidan muhokama yuritadi va xulosa chiqaradi. Ko'pincha boshlang'ich sinf o'quvchilari qatnashuvchi shaxslar xatti-harakatini yaxshi tushunmasliklari, ba'zan noto'g'ri yoki yuzasi tushunishlari natijasida asar mazmunini anglab etmaydilar. Shuning uchun ham o'qituvchi yordamida asar o'rganiladi. Har bir qahramon характери savollar orqali ochib beriladi. Qahramonlar salbiy yoki ijobiyga ajratiladi. Fikrlar umumiy lashtirib, xulosa chiqariladi. O'quvchilarning nutqini mukammal rivojlantirish uchun o'qituvchi ko'p izlanishi va ko'p bilim malaka va ko'nikmaga ega bo'lmoq'i lozim. Zero, kelajagimiz bo'lmish bolalar o'z ustozlari bilan fahrlanib yurishsin!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Q. Abdullaeva, K. Nazarov, Sh. Yo'ldosheva "Savod o'rgatish metodikasi" T. "O'qituvchi"
2. Abdullayeva Q. Birinchi sinfda nutq o'stirish. - Toshkent, "O'qituvchi", 1980.
3. Ashrapova T., Odilova M. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent, 1984.
4. Babayeva D.R. "nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi" Toshkent 2018